

Karczmarczyk, Roman

"Grażdanin Łaplandii", W. E. Bierlin, Moskwa 1985 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 33/1, 228-230

1988

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

chemików zainteresowanych tą dyscypliną naukową, dziejami eksperymentalnej i przemysłowej chemii oraz ich wpływem na rozwój społeczeństwa i cywilizacji.

Byłoby bardzo pożądane, aby ta wartościowa praca została udostępniona również i polskim czytelnikom.

Beata Ciećko
(Gdynia)

W. E. Bierlin: *Grażdanin Łapländii*. Izd. „Mysl” Moskwa 1985, 127 ss.

Prezentowana publikacja składa się z trzynastu rozdziałów i jest poświęcona pamięci zasłużonego badacza przyrody Półwyspu Kolskiego H. M. Krepsa.

W rozdziale pierwszym znajdujemy informacje o jego pochodzeniu i latach szkolnych, a w drugim o początkach pracy w obwodzie murmańskim. Dowiadujemy się m.in., że urodził się on 12 V 1896 r. w rodzinie znanego petersburskiego lekarza urologa M. L. Krepsa. Miał dwóch braci i jedną siostrę. Często bywali u nich różni uczeni, literaci i podróżnicy powracający z dalekich wypraw. Wpłynęło to niewątpliwie na młodych w sensie kształtowania się ich szacunku dla nauki. Po przygotowawczym kształceniu w domu, oddano Hermana i Eugeniusza do świetnego gimnazjum realnego założonego przez księcia W. N. Tieniszewa. Matura rozdzieliła braci — młodszy poszedł w ślady ojca, a Herman rozpoczął studia w Instytucie Rolniczym, gdzie zaprzyjaźnił się z wybitnym geografem A. A. Grigoriewem i eksploratorem Dalekiej Północy G. D. Richterem. Niebawem profesor Grigoriew zaproponował dobrze zapowiadającemu się absolwentowi badanie torfu w guberni wladymirskiej. Kreps wywiązał się znakomicie ze swego zadania i wkrótce został zaangażowany przez prof. N. I. Prochorowa do pracy w charakterze kierownika służby agronomicznej przy murmańskiej linii kolejowej. Założył polętka doświadczalne nad j. Imandra, a poza tym prowadził badania geobotaniczne w dorzeczu rzeki Czuny.

Rozdział trzeci dotyczy udziału Krepsa w wyprawie do mało znanej wówczas wschodniej części Półwyspu Kolskiego, a czwarty jego pracy w murmańskiej stacji biologicznej. W marcu 1923 r. karawana opuściła bazę w miejscowości Pułoziero i ruszyła w kierunku południowo-wschodnim do Łowoziera, a stamtąd dalej na wschód aż do końcowego celu wyprawy — wsi Łumbowki. W drodze powrotnej Kreps postanowił dojść do Łowoziera innym szlakiem. Najpierw szedł doliną rzeki Ponoj, następnie skręcił na północ dochodząc do Łowozierskich Tundr i punktu wyjściowego ekspedycji. W czasie drogi zajmował się pracami geobotanicznymi i etnograficznymi, a poza tym wykonywał zdjęcia fotograficzne. Zebrane materiały pozwoliły mu wydać ciekawą publikację pt. *Podróż do Laponii środkowej*, w której szczególnie pięknie opisał życie Lapończyków i przyrodę badanego obszaru. Przypomnił też, że mieszkańcy Łowoziera pochodzą z dorzecza Peczory, skąd przybyli w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku z powodu szalejącej epidemii wąglika. Po powrocie z wyprawy dyrektor murmańskiej stacji biologicznej A. A. Kljuge przyjął Krepsa do pracy w charakterze starszego pracownika naukowego i zlecił mu badanie torfowisk w okolicach Aleksandrowska (obecny Polarnyj). Kreps oraz geobotanik N. N. Spaski wywiązali się doskonale z powierzzonego przedsięwzięcia i objęli badaniami też wyspę Bolszoi Olenij Ostrow w Zatoce Kolskiej. Sporządzili nie tylko mapę geobotaniczną wyspy, lecz również prowadzili tam obserwacje geomorfologiczne.

W rozdziale piątym są zawarte wiadomości o wysiłkach Krepsa zmierzających do wprowadzenia zasad ochrony przyrody, a w szóstym jego spostrzeżenia z udziałem

łu w wyprawie na Morze Barentsa. Kreps zauważył, że w następstwie masowego wybierania jaj na wybrzeżu Zatoki Kolskiej, ilość ptaków morskich zmniejszyła się znacznie, a na wyspie Bolszaj Olenij Ostrow wyginęły one już prawie zupełnie. W następstwie jego mozolnych i długotrwałych zmagani utworzono tam rezerwat i już w niedługim czasie zaczęły się gnieździć liczne kolonie ptaków. Podczas prowadzonych badań na Morzu Barentsa statek został uwieczony w lodach następnie zatonał, a Kreps z trudem uratował życie.

W rozdziale siódmym zaznajomiono czytelników z badaniami jeziora Imandra, zaś w ósmym wspomniano o uczestnictwie Krepsa w poszukiwaniu kopalin użytecznych. W jesieniu 1924 r. zorganizowano dwie ekipy badawcze mające za cel wyjaśnienie najistotniejszych i dotychczas nieznanych problemów dotyczących jeziora. Na czele jednej z nich stał Kreps, który przyczynił się znacznie do rozszerzenia wiedzy o tym największym za kołem polarnym, naturalnym zbiorniku wodnym. Mierzył jego głębokość, temperaturę wody, a poza tym określił jej przezroczystość i zawartość tlenu. Dzięki tym pracom można było sporządzić mapę batymetryczną. W latach 1925—1926 kontynuowano badania przy współudziale specjalistów z wielu dziedzin nauki, a Kreps kierował wówczas kartowaniem geobotanicznym i gromadził zbiory zielnikowe. Po zakończeniu prac zwrócono się do niego z prośbą o pomoc w przygotowaniu małej wyprawy celem wydobywania i wywozu rudy apatowej z płaskowyżu Raswumczorr. Kreps podjął się tego zadania i wśród ciężkiej oraz niebezpiecznej drogi, późną jesienią 1926 r. przewiózł na saniach ciągniętych przez reny dwie tony rudy. Jej wartość okazała się tak wielka, że na Półwyspie Kolskim zaczęto tworzyć ogromny ośrodek przemysłowy, zasilający po dziś dzień rolnictwo kraju doskonałymi nawozami mineralnymi, znanymi również za granicą.

W rozdziale dziewiątym i dziesiątym zgromadzono informacje o pracach Krepsa w radzieckiej części Laponii. Po żmudnych wysiłkach udało mu się w końcu przekonać władze o nieodzowności utworzenia rezerwatu. Przed tym jednak trzeba było zbadać teren i wyznaczyć granice obszaru podlegającego ochronie. Aby określić stan pogłowia renów, badacz wyruszył w kwietniu 1929 roku do Monczetundry. Początkowo prowadził obserwacje na zachodnim stoku gór Namdagczorr i Rajnenczorr, lecz nie zauważył tam ani jednego stada. Dopiero po dotarciu do wschodnich stoków Czunatundry ujrzał grupę zwierząt złożoną z 19 osobników. Następnie wyprawa skierowała się do doliny rzeki Czuny i tu stwierdzono ustawiczne i bezmyślne wyniszczanie renów przez ludność miejscową. Latem tego samego roku Akademia Nauk zorganizowała ekspedycję pod dowództwem G. D. Richtera, w czasie której Kreps prowadził badania geobotaniczne i sporządzał dokumentację fotograficzną. Wykonano wówczas zdjęcie topograficzne wschodniego rejonu Czunatundry i Monczetundry oraz naniesiono na mapę granice rezerwatu. Powstał on 17 stycznia 1930 r. i Kreps został jego dyrektorem.

W rozdziale jedenastym nakreślono osiągnięcia Krepsa podczas sprawowania przez niego kierowniczej funkcji w rezerwacie, a w dwunastym jego zasługi w badaniach niektórych połaci Syberii. Powierzchnia rezerwatu lapońskiego nie jest zbyt wielka, bo zajmuje obszar zaledwie 160 km², ale reprezentuje prawie wszystkie najbardziej typowe krajobrazy Półwyspu Kolskiego. Oprócz zagadnień geobotanicznych Kreps zajmował się również biologią rena, a ponadto aklimatyzował tam piżmaka (*Ondatra zibethica* L.) i wprowadził ponownie bobra (*Castor fiber* L.), który wyginął na tym obszarze w 1880 roku.

W Syberii Kreps pojawił się po raz pierwszy w 1928 r., kiedy to w charakterze geobotanika wziął udział w ekspedycji G. J. Wiereszczagina. Badania obejmowały wówczas północno-zachodnie wybrzeże Bajkału. Po upływie dziesięciu lat wyjechał tam ponownie jako zastępca dyrektora rezerwatu ałtajskiego. Pro-

wadził kartowanie geobotaniczne, a poza tym interesował się historią i rozprze-strzenieniem rena w Altaju. Oprócz tego jako przewodnik uczestniczył w wyprawie Instytutu Geografii Akademii Nauk ZSRR do źródeł rzeki Czulyszman i Abakan. Ponad dwa lata badał roślinność na Wyżynie Czulyszmańskiej i w Górach Abakańskich. W jesieni 1939 r. powrócił do Moskwy przewożąc ze sobą bogaty zielnik i nowe dane naukowe dotyczące tych mało zbadanych terenów. Zmudna i wyczerpująca penetracja wysokogórskich połaci Altaju odbiła się niekorzystnie na jego organizmie, będąc przyczyną rozwoju ciężkiej choroby płuc.

W rozdziale trzynastym scharakteryzowano prace Krepsa w centralnym rezerwacie leśnym utworzonym w północno-zachodniej części Wyżyny Środkoworosyjskiej. Dotyczyły one nie tylko geobotaniki, lecz również geomorfologii. Druga wojna światowa przerwała wysiłki Krepsa. Pragnął on jednak wywieźć najcenniejsze eksponaty muzeum rezerwatu i dlatego dopiero ostatnim transportem wyjechał do Moskwy. W czasie nalotu niemieckich samolotów został ciężko ranny i długi czas przebywał w różnych szpitalach. Z początkiem 1944 r. został mianowany dyrektorem wymienionego rezerwatu, ale stan jego zdrowia zaczął gwałtownie pogarszać się i w kilka miesięcy później nastąpił zgon. W swej ostatniej woli wyraził życzenie, aby go pochowano w rezerwacie Iapońskim. Zostało ono spełnione dopiero po upływie 35 lat.

Omaiwana książka stanowi pozycję wartościową. Została opracowana fachowo i rzetelnie. Ładny styl i jasność formułowania myśli sprawiają, że czyta się ją z niesłabnącym zainteresowaniem. Jej największa wartość polega na tym, że w sposób bardzo przystępny opisano nie tylko przyrodę Półwyspu Kolskiego, lecz również zwrócono uwagę na ogromne zniszczenie środowiska w związku z intensywną rozbudową przemysłu. Ponadto umiejętnie przedstawiono niesłabnący zapał, poświęcenie i niestrudzony wysiłek jednego człowieka—entuzjasty, który nie zrażał się różnymi trudnościami, nie zwracał uwagi na liczne przeszkody biurokratyczne i uparcie dążył do celu, legitymując się zawsze prostotą i bezinteresownością. Całe życie poświęcił umiłowaniu i poznawaniu przyrody oraz jej ochronie. Potrafił pracować intensywnie w ciężkich warunkach klimatycznych, żyć prymitywnie oddając się całkowicie nauce. Dzięki umiejętności sugestywnego oddziaływania zdołał zachęcić do wzmożonego wysiłku nie tylko współpracowników, lecz również szersze kręgi społeczeństwa, popierającego jego dążenia.

Zaletą publikacji są też liczne zdjęcia ukazujące przeważnie ciekawe krajobrazy Północy oraz samego Krepsa na ich tle. Spis literatury obejmuje 42 pozycje wybrane trafnie i z wycuciem. W następnym wydaniu tej pożytecznej pracy winna znaleźć się jakaś dokładniejsza mapa Półwyspu Kolskiego.

Roman Karczmarczyk
(Wrocław)

René Descartes: *Exercices pour les éléments des solides (...), Edition critique avec introduction, traduction, notes et commentaires par Pierre Costabel*, Paris 1987, Presses Universitaires de France, ss. 122.

W kwietniu br. ukazała się nakładem Presses Universitaires de France, w ramach kolekcji rozpraw filozoficznych *Épiméthée* (założyciel Jean Hyppolite) rozprawa Kartezjusza pt. *Progymnasmata de solidorum elementis* (*Ćwiczenia do elementów nauki o wielościanach*). Przekładu z łaciny na francuski dokonał Pierre Costabel, który do przekładu dodał przedmowę, wstęp, noty krytyczne i obszerne komentarze.

Autograf Kartezjusza miał niespokojne losy. W sztokholmskim inwentarzu